МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Фінанси»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Форма навчання: Заочна
очна (денна), заочна, дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему **«Формування та виконання місцевих бюджетів: проблемні аспекти та шляхи вдосконалення»**

Здобувача Конюшняк Софії Дмитрівни

Науковий керівник: к.е.н., доцент Завистовська Г.І

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Опарін В.М.

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП…… 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ…….. 5

1.1 Теоретичні аспекти формування ресурсів та виконання місцевих бюджетів …… 5

1.2 Нормативно-правове забезпечення місцевих бюджетів в Україні……. 11

1.3 Становлення місцевих бюджетів в Україні……. 15

РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНИ…… 20

2.1 Показники та індикатори становлення місцевих бюджетів…….. 20

2.2 Аналіз сучасного стану формування та використанням місцевих бюджетів……. 24

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ…….. 36

3.1 Проблеми та недоліки фінансування місцевих бюджетів в Україні….. 36

3.2 Шляхи підвищення ефективності формування та виконання місцевих бюджетів…….. 40

3.3 Аналіз досвіду зарубіжних країн у сфері місцевих бюджетів та можливість застосування їх досвіду в Україні……. 44

ВИСНОВКИ…… 51

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 54

ВСТУП

Актуальність теми. Місцевий бюджет є одним із найважливіших елементів економічної системи будь-якої держави, оскільки забезпечують значну частину фінансових ресурсів країни. Успіх діяльності органів місцевого самоврядування залежить від фінансування дохідної частини місцевого бюджету, що дозволяє здійснювати витрати на освіту, охорону здоров'я, соціально-культурний розвиток регіону та інші сфери. Проблематика формування місцевих бюджетів, особливо, в умовах децентралізації має багато аспектів. Основними залишається розширення повноважень та збільшення власних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування та виконання місцевих бюджетів присвячені наукові праці як українських, так і зарубіжних визначних авторів, а саме: М.А. Гапонюк, Л.Д. Сафонова, В. М. Опарін, В. Федосов, А.А. Славкова, А.Є. Буряченко, Ю.О. Раделицький, О. В. Ролінський, В.І. Кравченко, М.І. Кульчицький, О.П. Кириленко та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є поглиблення теоретичних та практичних засад щодо формування та виконання місцевих бюджетів, вивчення проблемних аспектів та пошук шляхів їх вдосконалення.

Для виконання мети були поставлені наступні *завдання*:

- дослідження процесів, механізмів та принципів формування доходної частин місцевих бюджетів;
- розгляд теоретичних аспектів виконання місцевих бюджетів;
- вивчення основних нормативно-правових актів, що регулюють процес формування та виконання місцевих бюджетів;

- визначення набору показників та індикаторів, які відображають аспекти становлення місцевих бюджетів;
- дослідження складових виконання місцевих бюджетів – дохідної та видаткової частин;
- визначення основних проблем щодо формування місцевих бюджетів та пошук варіантів їх вирішення;
- аналіз практики формування місцевих бюджетів закордоном та визначення шляхів імплементації зарубіжного досвіду в Україні.

Об'єктом дослідження роботи є місцеві бюджети України.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають в процесі формування доходів, розподілу та використання видатків місцевих бюджетів України.

Методи дослідження. З метою досягнення поставлених задач у роботі використовувалися наступні методи дослідження: логічний аналізу, системний аналіз та порівняння для вивчення теоретичних та практичних аспектів формування та виконання місцевих бюджетів, аналізу законодавчих норм, нормативних документів; використання збору та аналізу фактичних даних, таких як статистична інформація, звіти про виконання бюджетів місцевих, табличний та компаративний методи для порівняння практики формування та виконання місцевих бюджетів у різних країнах світу.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Робота сприяє розширенню теоретичного розуміння формування та виконання бюджету місцевого самоврядування. Результати дослідження є основою для подальших теоретичних розробок у сферах бюджетного контролю та фінансового аналізу.

Інформаційна база дослідження включає в себе законодавчі акти, наукові дослідження, статистичні дані, аналітичні звіти та міжнародний досвід.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1 Теоретичні аспекти формування та використання ресурсів та виконання місцевих бюджетів

Важливим компонентом бюджетної системи є місцеві бюджети. В умовах сучасного розвитку економіки та фінансів місцеві бюджети відіграють значну роль у забезпеченні сталого розвитку регіонів і міст. Соціально-економічний розвиток як окремої території, і держави загалом залежить від забезпеченості фінансовими ресурсами місцевих бюджетів. Місцеві бюджети є основним осередком інформування населення про кінцеві результати суспільного виробництва, призначені для громадського споживання. Кошти громадського споживання розподіляються між окремими адміністративно-територіальними одиницями та соціальними верствами населення з урахуванням їхнього територіального розташування.

Крім того, розвиток промисловості, особливо місцевої промисловості та комунального господарства, фінансується здебільшого за рахунок місцевих бюджетів. Разом з тим, саме у цій найбільш численній ланці бюджетної системи зосереджено найбільше пов'язаних із нею проблем формування та виконання, які вимагають негайних вирішень.

Формування ресурсів місцевих бюджетів – складний і багатогранний процес, який потребує відповідального підходу та врахування різноманітних факторів.

Формування місцевих бюджетів реалізується з дотриманням певних умов:

- Забезпечення безпечної та надійної фінансової основи для фінансування постійних витрат;
- Створення залежності між стараннями органів влади і управлінням та формуванням доходів місцеві бюджетів;

- Установлення зацікавленості місцевої влади у пошуку та залученні фінансових ресурсів та уникненні адміністративного вилучення доходів до бюджетів вищого рівня.

Одним із основних принципів формування ресурсів місцевих бюджетів є забезпечення фінансової стійкості та стабільності бюджету. Це досягається завдяки раціональному розподілу доходів і видатків, а також управлінню місцевими фінансами за чіткими правилами та положеннями [1].

Крім того, при формуванні місцевих бюджетів варто враховувати певні принципи, а саме:

- Принцип автономії – тобто здатність органів місцевого самоврядування самостійно формувати власні бюджети;
- Принцип гармонійного розвитку територій – це турбота держави про рівномірний розвиток усієї території країни. Одним з напрямків реалізації цього завдання є надання дотацій та субвенцій на здійснення власних повноважень тим регіонам, які їх потребують, щоб зрівняти можливості надання послуг приблизно на одному рівні.
- Принцип збалансованості – компетенції щодо виконання видатків бюджету мають забезпечувати відповідність обсягу доходів, що надходять до бюджету, за відповідний бюджетний період.
- Принцип стимулювання – передбачає створення відповідних стимулів для спонукання органів місцевого самоврядування до пошуку додаткових джерел збільшення доходів місцевих бюджетів.
- Принцип відповідальності – чітке визначення повноважень посадових осіб та встановлення відповідальності за протиправні дії.
- Принцип цільового використання бюджетних коштів – полягає у тому, що кошти бюджету мають використовуватись виключно на ті цілі, які передбачені відповідними бюджетними асигнуваннями та призначеннями.

- Принцип субсидіарності – в залежності від потреби у безпосередньому наданні державних послуг споживачам передбачено за можливості розподіл видів видатків між державним та місцевими бюджетами.
- Принцип прозорості та публічності – інформування громадськості щодо питань бюджетної політики, у тому числі про складання, розгляд, затвердження, виконання державного та місцевих бюджетів, і в свою чергу – контроль за їх виконанням [2].

Виконання завдань та функцій місцевого самоврядування забезпечується фінансовими, матеріальними, інформаційними, трудовими та іншими ресурсами, що є у розпорядженні територіальної громади. При цьому основними складовими ресурсів є матеріальна та фінансова бази місцевого самоврядування, яка складається відповідно з доходів.

У сучасних умовах у вітчизняній фінансовій науці немає загальноприйнятої думки, що означає категорія «доходи місцевого бюджету». Різні дослідники акцентують увагу на різних аспектах цієї категорії, як-от економічні відносини, правова природа, матеріальне втілення, форми організації, способи формування доходів місцевих бюджетів залежно від предмета свого дослідження.

Наприклад, професор Кириленко О.П. визначає доходи місцевих бюджетів як «доходи, що складаються із власних і закріплених надходжень, перелік яких визначений на тривалу перспективу» [3].

Доктор економічних наук Федосов В. М. трактує поняття доходів місцевих бюджетів як кошти, що передаються державі на безповоротній основі та забезпечують стабільність процесу формування бюджету та фінансування його витрат [4].

Науковці Близнюк О. С., Губерська Н. Л., Музика О. А. та Усенко Р. А. вважають, що доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок різних джерел, визначених у Бюджетному кодексі України, і мають різні розміри, що встановлюються рішеннями щодо місцевих бюджетів [5].

Бечко П. К., Ролінський О. В. визначають призначення доходів місцевого бюджету як частину централізованих фінансових ресурсів, яку необхідно виділити для виконання функцій, покладених на місцеві органи влади [6].

Отже, оскільки доходи місцевих бюджетів формуються через розподіл і перерозподіл вартості валового внутрішнього продукту, виникає сукупність економічних відносин між місцевими органами влади та управління з одного боку, та фізичними та юридичними особами з іншого боку, а також між місцевими бюджетами і державним бюджетом, і всередині місцевих бюджетів. Ці відносини визначають бюджетні зв'язки між місцевими органами влади, підприємницькими структурами, населенням та ланками бюджетної системи, які формують централізовані бюджетні фонди адміністративно-територіальних одиниць. Формування доходів місцевих бюджетів здійснюється відповідно до чинного законодавства України.

Тобто, місцеві бюджети залежать від економічних відносин, які виникають у процесі збору коштів у централізовані фонди місцевої влади з різних джерел, таких як власні ресурси, перерозподілені державою кошти та позичені фінансові ресурси. Ці кошти використовуються для задоволення місцевих потреб.

Формування ресурсів місцевих бюджетів означає збір коштів для гарантованого фінансування різних програм і послуг на рівні місцевих органів влади. Ресурси місцевих бюджетів утворюються з різних джерел, таких як податки, збори, тарифи на послуги, державні субсидії, кошти інвестиційних проектів та інші джерела. Отже, як було визначено, дохід бюджету означає грошові кошти, які надходять на постійній основі та не потребують повернення. Ці кошти забезпечують фінансову стабільність бюджету та забезпечують фінансування його витрат.

Прибуткова частина місцевих бюджетів може формуватися з таких джерел:

ісцеві податки: це податки, які муніципалітети стягують із платників, які живуть або працюють на відповідній території. Такими податками може бути податок на майно, транспортний податок, земельний податок та інші.

ісцеві збори: обов'язкові до сплати в межах адміністративно-територіальних

одиниць. До таких зборів відносяться комунальні збори, туристичні збори, тощо.

рансферти з бюджету: кошти, що перераховуються з державного бюджету місцевим бюджетам задля забезпечення розвитку соціально-економічного потенціалу території.

ивіденди та інші доходи від муніципальної власності: такі доходи можуть включати дивіденди від компаній, що належать місцевим органам, а також доходи від здачі в оренду та продажу майна власності місцевих органів влади.

нші джерела: такими джерелами можуть бути штрафи, пожертвування та благодійні внески, дохід від реалізації майна, тощо.

Податкові надходження є одним з основних бюджетоутворюючих доходів місцевих бюджетів, але застосування міжбюджетних трансфертів є неминучим. Це не свідчить про фінансове банкрутство території, а є просто наслідком існуючої системи формування місцевих бюджетів.

Основним завданням трансфертів є усунення вертикальних дисбалансів, спричинених невідповідністю між зобов'язаннями щодо видатків та платоспроможністю певного регіону. Система трансфертів також сприяє виправленню нерівності між адміністративно-територіальними одиницями (горизонтальна нерівність), зумовленої соціально-економічними характеристиками та можливостями кожного регіону [7].

Важливим напрямом впливу бюджету на економічні та соціальні процеси у державі є видатки. Порядок виконання видатків та їх склад відіграють особливу роль у формуванні самостійних місцевих бюджетів.

Основною метою витрачання бюджетних коштів є забезпечення добробуту всіх громадян. Для забезпечення ефективного використання бюджетних коштів видатки групуються та структуруються за економічними показниками. Склад, структура та перелік видатків змінюється залежно від конкретних обставин. Матеріальною основою видатків бюджету є спрямування бюджетних коштів на

економічну діяльність,інвестиції,соціальний захист населення, утримання бюджетних установ та інші потреби. Для оцінки виконання видатків місцевого бюджету порівнюються затверджені показники видаткової частини бюджету з фактичними касовими видатками за відповідний бюджетний період.

Соціальні витрати (державне управління, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, культура та мистецтво, фізична культура та спорт) мають найбільшу частку у видатках загального фонду місцевих бюджетів, тобто витрати на виконання делегованих державою повноважень. Частина витрат на виконання інших функцій становить незначну часть. Високий рівень соціальних витрат свідчить, що органи місцевого самоврядування здійснюють делеговані їм повноваження щодо забезпеченням економічного розвитку території місцевих громад на противагу своїм власним. Це означає, що загальний фонд місцевих бюджетів дедалі більше соціалізується та використовується для виконання державних функцій [8]

Виконання місцевого бюджету є одним з найважливіших центральних етапів бюджетного процесу. Від ефективності діяльності місцевих органів влади, яка тісно пов'язана з реалізацією бюджетного процесу залежать показники соціально-економічного розвитку території, необхідного рівня соціального захисту населення, забезпечення фінансування пріоритетних галузей економіки.

Таким чином, виконання бюджету – це комплексний процес, що передбачає здійснення різних заходів і процедур, спрямованих на забезпечення повної та своєчасної мобілізації передбачених доходів і фінансування відповідних бюджетних видатків за відповідними напрямами згідно із законодавством. У процесі виконання бюджету можуть бути виявлені резерви та можливості збільшення доходів (шляхи підвищення ефективності збору доходів) та ефективного використання бюджетних коштів. Виконання місцевих бюджетів є важливим процесом, що забезпечує розвиток території та задоволення потреб населення. Для ефективного виконання місцевих бюджетів необхідно враховувати такі аспекти:

- Правильне планування: місцеві органи влади повинні ретельно проаналізувати потреби території та скласти реалістичний бюджетний план на наступний рік.
- Ефективне управління фінансами: місцеві органи влади повинні ретельно контролювати доходи та видатки, щоб забезпечити збалансованість бюджету.
- Підвищення економічної ефективності: місцеві органи влади мають працювати над оптимізацією видатків, зокрема, шляхом скорочення адміністративних видатків та використання більш рентабельних методів роботи.
- Сприяння розвитку місцевих компаній: місцевим органам влади необхідно сприяти розвитку місцевої економіки та формування нових робочих місць.
- Моніторинг та аналіз: Місцеві органи влади повинні ретельно стежити за виконанням бюджету та аналізувати результати, зокрема, для виявлення прогалин та можливостей для покращення [1].

Виконання місцевих бюджетів є найважливішим елементом ефективного управління територіями та задоволенням потреб населення. Ретельне планування, ефективне управління фінансами, підвищення результативності видатків, сприяння розвитку місцевого бізнесу, а також моніторинг та аналіз є ключовими факторами успішного виконання місцевих бюджетів.

1.2 Нормативно-правове забезпечення місцевих бюджетів в Україні

Правове забезпечення місцевих бюджетів в Україні визначається законами та іншими правовими актами, що регулюють відносини під час формування та контролю за виконанням місцевих бюджетів.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють питання місцевих бюджетів в Україні, є

онституція України, яка визначає засади фінансової діяльності структур, що відповідають за управління територіальними громадами та забезпечення їх самоврядування, в тому числі, засади формування та використання місцевих бюджетів [9].

юджетний Кодекс України, де розглянуто структуру місцевих бюджетів, доходи, видатки, особливо порядок їх формування, міжбюджетні трансферти та основні положення міжбюджетних відносин.[2]

акон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначає повноваження органів місцевого самоврядування у формуванні та виконанні місцевих бюджетів. [10].

акон України «Про Державний бюджет України» вирішує питання, пов'язані зі створенням дохідної частини місцевих бюджетів, встановленням переліку доходів загального фонду місцевих бюджетів на плановий бюджетний період, затвердженням обсягу міжбюджетних трансфертів на черговий бюджетний рік, затвердженням дотацій з Державного бюджету України на інші унікальні цілі, встановленням порядку перерахування міжбюджетних трансфертів, визначенням джерел утворення спеціального фонду місцевих бюджетів та регулювання інших поточних питань, пов'язаних із наповненням місцевих бюджетів. [11].

одатковий кодекс України, який визначає порядок стягування та зарахування податків та зборів до місцевих бюджетів. [12]

нші нормативно-правові акти, які визначають правові засади щодо формування та виконання місцевих бюджетів, рішення Верховної Ради, укази Президента України, документи центральних органів виконавчої влади, міжнародні договори тощо.

До компетенцій Верховної Ради України належать такі функції: ухвалення законодавчих актів, зокрема щодо місцевих бюджетів; затвердження Державного бюджету України та змін стосовно нього, у тому числі питань розподілу доходів між центральним та місцевими бюджетами; затвердження державних проєктів щодо розвитку економіки, науково-технічної, соціальної, культурної та природоохоронної сфер, що впливають на наповнення місцевих бюджетів; визначення територій адміністративно-територіального устрою, у тому числі утворення та ліквідація районів, зміна їх кордонів, найменувань населених пунктів та районів, що впливає на розміри місцевих бюджетів.

Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади здійснює фінансову, цінову та інвестиційну політику, а також розробку та реалізацію на загальнодержавному рівні програм економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку України, які також впливають на формування дохідної складової місцевих бюджетів [9].

Місцеві бюджети мають право на автономію, гарантовану використанням державних доходів, а також можливість самостійно визначати, як використовувати свої кошти. Законодавство України щодо місцевого самоврядування встановлює загальні засади формування дохідних надходжень та видатків місцевих бюджетів. Зокрема до доходів місцевих бюджетів належать податки, збори та інші обов'язкові власні та загальнодержавні платежі. У випадку створення районних рад складова доходів місцевих бюджетів формується згідно з їх повноваженнями, які, зі свого боку, визначаються відповідними радами. Державні органи неспроможні втручатися у процес планування, затвердження та виконання місцевих бюджетів.

Грошові кошти, що надходять до місцевих бюджетів та їх розподілення до загального чи спеціального фондів місцевих бюджетів визначаються відповідно до Бюджетного кодексу України та Закону "Про Державний бюджет України". [11]

Згідно зі статтею 64 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого самоврядування мають повне право самостійно вирішувати порядок реалізації видатків місцевих бюджетів, їх цільове призначення та розмір [10].

Державні органи, зокрема Київська міська та обласна державні адміністрації, районні виконавчі комітети та місцеві ради, несуть відповідальність за організацію складання проєктів місцевих бюджетів. Координацію безпосередніх розрахунків та взаємодії на місцевому рівні здійснюють фінансові управління та відділи виконавчих комітетів міських та селищних рад. На відділи фінансових управлінь обласних та міських державних адміністрацій покладено відповідальність за контроль виконання місцевих бюджетів на відповідному рівні.

Для підготовки місцевого бюджету відповідно до бюджетної політики на місцевому рівні необхідно дотримуватись чинного законодавства. Перед складанням бюджету органи місцевого самоврядування розробляють політику, яка включає такі компоненти:

пис головних напрямів соціально-економічного прогресу та територіальних питань.

иявлення основних проблем, пов'язаних із збільшенням доходів та підвищенням ефективності використання бюджетних ресурсів.

наліз реалізації соціальних програм та оцінка потреби населення у бюджетних послугах для коригування структури цих послуг.

еформування мережі бюджетних установ та структуру наданих ними послуг.

изначення форм вдосконалення комунальних підприємств та покращення ефективності їх управлінням.

міна середньострокових та довгострокових програм, розгляд та затвердження нових проєктів.

ормулювання діяльності щодо ефективного та раціонального використання фінансових ресурсів з бюджету [13].

Представницькі органи місцевого самоврядування (обласна, районна, міська, селищна, сільська рада), безпосередньо затверджують місцеві бюджети.

З метою забезпечення реалізації пріоритетів бюджетної політики, визначених у рішенні про місцевий бюджет, органи, що відповідають за місцеве самоврядування повинні використовувати ефективні методи, форми, регулятори, інструменти, стимули та санкції, які б сприяли задоволенню інтересів суспільства. Виконання місцевих бюджетів потребує спільних зусиль всіх осіб чи організацій, що беруть участь у бюджетному процесі, таких як місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад, сільські голови (якщо відповідних виконавчих органів не було створено), Міністерство фінансів України, органи місцевої фінансової влади, Державна казначейська служба України, Державна податкова служба України, особи, які мають повноваження розпоряджатися бюджетними коштами, а також і юридичні та фізичні особи, які сплачують податки та збори [14].

1.3 Становлення місцевих бюджетів в Україні

Становлення місцевих бюджетів в Україні можна розглядати з декількох аспектів. Така система бюджетних відносин, яка зараз існує в нашій державі виникла не відразу. Тому, щоб дослідити особливості побудови місцевих бюджетів в Україні необхідно проаналізувати еволюцію систем місцевого самоврядування, податкової, фінансової та бюджетної політик протягом усього існування країни.

Історія становлення місцевих бюджетів в Україні триває вже понад сто років.

Перші кроки в цьому напрямку були зроблені ще у 1864 році, за часів російської імперії, коли було прийнято земську реформу, за якої вперше було організоване місцеве самоврядування на земському рівні. Земські органи самоврядування мали власні бюджети, якими вони розпоряджалися та вели фінансову діяльність згідно зі своїми повноваженнями [15].

У 1917 році було проголошено незалежність України та уряд УНР запровадив категорично нову систему місцевого самоврядування та місцевих бюджетів. Проте, внаслідок політичних змін та війни, ця система довго не існувала. Після утворення СРСР у 1922 році було затверджено нову систему, відповідно до якої місцеві бюджети повністю залежали від центрального бюджету [16].

У 1945 році, після Другої світової війни, було відновлено місцеве самоврядування, а в 1977 році було ухвалено закон УРСР "Про місцеві ради народних депутатів та місцеве самоврядування», який визначив правову базу механізму місцевих бюджетів в Україні. Закон передбачав можливість формування місцевих бюджетів, їх організацію, контроль за виконанням та фінансову діяльність.

Після того, як Україна стала незалежною у 1991 році, були створені нові закони та положення щодо місцевого самоврядування та місцевих бюджетів. У ті часи цей процес був досить складним та довготривалим, оскільки був тільки на етапі свого розвитку [17].

У 2004 році було прийнято Закон "Про місцеве самоврядування в Україні", який визначив, що місцеві бюджети створюються на рівні області, району та громади. [10]. Кожна місцева громада сама формує свій бюджет на основі доходів, що збираються на території відповідної громади, та видатків, які є основним джерелом забезпечення фінансування та розвитку території.

У 2014 році була проведена реформа місцевого самоврядування, згідно якої передбачалося зменшення кількості районів та збільшення повноважень місцевих органів влади. Це значно відобразилось на системі місцевих бюджетів, змінилась структура та розміри видатків та доходів. Було встановлено принципи рівного розподілу доходів між місцевими бюджетами, відповідальності органів місцевої влади за пропорційність місцевих бюджетів та залучення суспільства до формування місцевих бюджетів.

Наразі в Україні формування місцевих бюджетів має в своєму складі різні джерела, а саме: податки, збори, платежі за надання житлово-комунальних послуг,

трансферти з державного бюджету і т.д. Розподіл доходів між місцевими бюджетами відбувається згідно регіональних особливостей та соціально-економічного стану територіальної громади.

У умовах воєнного стану в Україні були створені військові адміністрації. Військові адміністрації утворюються тимчасово з метою забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав та інтересів громадян в Україні. Відповідно до статті 4 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", фінансування військових адміністрацій, які здійснюють місцеву автономію, відбувається за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів, тоді як виконання інших функцій залежить від коштів, що виділяються з Державного бюджету України.

Однак, голова кожної територіальної громади має право розпоряджатись коштами місцевих бюджетів на територіях, де не ведуться бойові дії та де немає військової адміністрації населених пунктів. На разі, на території України функціонує 24 обласні військові адміністрацій та Київська міська військова адміністрація, також військові адміністрації було організовано у всіх районах та окремих населених пунктах.

Зокрема, до повноважень військових адміністрацій належить складання та затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього, забезпечення виконання бюджету та вирішення питань, пов’язаних з видатками місцевих бюджетів. Також, важливо зазначити, що відповідні місцеві органи влади, такі як виконавчі комітети місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні або військові адміністрації можуть вносити зміни до місцевого бюджету згідно з поданням місцевих фінансових органів та вирішувати питання щодо перерахування коштів з місцевого бюджету до державного бюджету, щоб протидіяти збройній агресії Російської Федерації проти України [18].

Основні етапи розвитку та їх коротка характеристика містить таблиця 1.1

Таблиця 1.1 – Етапи розвитку місцевих бюджетів в Україні:

Роки	Опис процесів
1864–1917	Визначення напрямів витрачання коштів земських бюджетів, джерел їх доходів, а також створення та вдосконалення місцевої податкової системи.
1918–1930	Постало питання розширення дохідної бази місцевих бюджетів, покращення організації доходів та видатків, формування кошторисів, визначення державного регулювання місцевих бюджетів
1930–1959	Було визначено певний розмір відрахувань від загальнодержавного доходу в місцеві бюджети, які були повністю залежними від центрального бюджету, а самостійність управління була неможливою.
1960–1990	Місцеві податки та збори були визначені як обов’язкові платежі громадян, а також була проведена економічна реформа, що передбачала розширення повноважень місцевих рад.
1990–сучасний період	Ухвалення Податкового та Бюджетного Кодексів, систему оподаткування фізичних та юридичних осіб, питання децентралізації залишається актуальним, створення воєнних адміністрацій.

Джерело: розроблено автором на основі [15]

Завдяки формуванню ефективної законодавчої бази бюджетна система України постійно вдосконалюється. За роки незалежності України було проведено численні реформи в усіх сферах людської діяльності для забезпечення гідних умов життя та загального добробуту населення та піднесення української економіки.

Місцеві бюджети є важливою складовою економічної системи країни, оскільки накопичують значну частину фінансових ресурсів держави і є найчисленнішою ланкою бюджетної системи. Місцеві бюджети відображають їхнє важливе значення в місцевому економічному розвитку, забезпеченні соціально-культурних об'єктів, соціальному захисті населення та охороні навколишнього середовища.

Формування місцевих бюджетів в Україні пов’язане саме з переходом від централізованої до децентралізованої системи управління, який розпочався у 2014 р. Ця реформа передбачала передачу повноважень та фінансових ресурсів з центрального на місцевий рівень, що створило умови для зміцнення місцевого самоврядування та розвиток територіальних громад. Тобто, можна зробити висновок,

що сучасна українська бюджетна система формувалась на досвіді радянських часів, адже зміни були докорінними.

Україна має досить складну систему формування та управління місцевими бюджетами, що випливає зі специфіки політичної та економічної ситуації у країні.

Однією з основних проблем є те, що місцеві бюджети не можуть забезпечити достатні фінансові ресурси для виконання соціально-економічних завдань на рівні місцевих громад. Це пов’язано з низьким рівнем доходів населення, зменшенням інвестицій та зниженням податкових надходжень до бюджету.

Ще однією проблемою є недостатня ефективність механізмів контролю над використанням коштів місцевих бюджетів. Часто відбувається неправильний розподіл бюджетних коштів, у тому числі через корупцію та неефективне управління.

Також варто наголосити на недостатній інформаційній прозорості місцевих бюджетів. Інформація про витрати бюджету не завжди доступна для населення, що знижує контроль за їх використанням та може сприяти корупції.

Крім того, місцеві бюджети України стикаються із значною диспропорцією у фінансовому забезпеченні. Рівень доходів та можливості розвитку різних місцевих спільнот істотно різняться, що створює проблему нерівності у розвитку регіонів.

Отже, незважаючи на значне реформування системи місцевих бюджетів та місцевого самоврядування в Україні в цілому, все ще існують кризові питання, які потребують нагального вирішення, що вказує на необхідність проведення нових структурних реформ в економіці країни.

РОЗДІЛ 2
КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНИ

2.1 Показники та індикатори становлення місцевих бюджетів

Показники формування місцевих бюджетів є важливим інструментом оцінки фінансової стабільності та ефективності діяльності місцевих органів влади. Насправді, показники місцевих бюджетів дуже різноманітні та численні, на їх формування впливають економічні, політичні та соціальні фактори.

Основними показниками, які слід враховувати для прогнозу місцевих бюджетів, є:

1. Показники фінансування місцевого бюджету відображають джерела та обсяги коштів, які виділяються на забезпечення функціонування бюджету.
2. Обсяги доходів та видатків бюджету: ці показники вказують на загальну суму коштів, зібраних органами місцевого самоврядування та витрачених на задоволення потреб населення та розвиток території.
3. Структура доходів і витрат: цей показник вказує, які джерела доходів є найбільш важливими для місцевого бюджету, а також які напрямки розвитку є найбільш пріоритетними для місцевих органів влади.
4. Граничні показники кредитування бюджету відображають обсяги кредитів, які отримує місцева влада для забезпечення фінансування місцевого бюджету.
5. Рівень місцевого боргу: це сукупна сума грошових зобов'язань, яку місцеві органи влади мають перед кредиторами, яка може включати як довгостроковий, так і краткостроковий борг.

Індикатори місцевого бюджету – це “інструменти, які дозволяють органам місцевого самоврядування оцінити поточну ситуацію, зрозуміти їх природну еволюцію та оцінити вплив вибраних рішень” [19].

Такими індикаторами можуть бути:

1) Рівень доходу одного жителя показує співвідношення обсягу доходів загального фонду місцевого самоврядування до кількості мешканців відповідної території, без урахування трансфертів.

2) Рівень видатків на одного мешканця показує скільки грошей витрачає місцевий бюджет на душу населення.

3) Рівень місцевих податків та зборів в структурі місцевого бюджету показує скільки коштів надходить до місцевого бюджету від податків та зборів, що сплачуються на території цього регіону.

4) Індекс платоспроможності місцевого бюджету відображає здатність місцевого бюджету до зборів податків з наявного базису.

5) Капітальні видатки місцевого бюджету на одного мешканця визначають рівень інвестиційної активності місцевої влади у розвиток інфраструктури та соціальної сфери на території даного регіону.

6) Рівень дотаційності місцевого бюджету відображає ступінь залежності місцевого бюджету від державних дотацій.

7) Частка заробітної плати у видатках загального фонду місцевого бюджету показує скільки коштів з місцевого бюджету використовується на оплату працівників усіх сфер громади, які частково або повністю залежать від місцевого бюджету.

8) Частка видатків місцевого бюджету на утримання апарату управління у власних фінансових ресурсах показує яка частка коштів місцевого бюджету використовується на утримання апарату управління самого місцевого органу влади, і які фінансові ресурси використовуються з власного бюджету.

9) Частка капітальних видатків з місцевого бюджету відображає, яка частина коштів місцевого бюджету використовується на капітальні витрати, тобто на покупку або покращення основних засобів.

10) Видатки на утримання апарату управління на 1-го мешканця відображає середню суму коштів, витрачених на оплату праці та інші витрати апарату управління місцевими органами влади на одного мешканця відповідної території.

Бажані показники індикаторів становлення місцевого бюджету та особливості наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Індикатори ефективності місцевого бюджету

Індикатор	Бажаний показник	Примітка
Рівень доходу одного жителя	За критерій можливо взяти 75% від мінімальної заробітної плати.	Цей показник допоможе визначити рівень життя та економічного розвитку населення регіону.
Рівень видатків на одного мешканця	Залежить від конкретного регіону відповідно до потреб та вимог населення та економічної ситуації, але не менше 15%	Може допомогти визначити рівень соціального захисту та розвитку інфраструктури у регіоні.
Рівень місцевих податків та зборів	Не нижче 25%	Частка місцевих податків та зборів у місцевому бюджеті має визначатися відповідно до конкретних економічних та фінансових умов регіону та стратегії розвитку місцевого самоврядування.
Індекс платоспроможності місцевого бюджету	Оптимально 1,3-1,6%	Показник дозволяє оцінити стійкість фінансового стану місцевого бюджету та його здатність виконувати фінансові зобов'язання перед населенням та підприємствами. Бажаним є забезпечення позитивного індексу платоспроможності.

Продовження таблиці 2.1

Індекс платоспроможності місцевого бюджету	Оптимально 1,3-1,6%	Показник дозволяє оцінити стійкість фінансового стану місцевого бюджету та його здатність виконувати фінансові зобов'язання перед населенням та підприємствами. Бажаним є забезпечення позитивного індексу платоспроможності
Капітальні видатки місцевого бюджету на одного мешканця	Бажаний показник капітальних видатків місцевого бюджету на одного мешканця залежить від потреб та пріоритетів місцевої громади.	Чим більше капітальних вкладень на одного мешканця, тим більше можливостей для розвитку інфраструктури та соціальної сфери на території регіону.
Рівень дотаційності місцевого бюджету	В середньому 2,5-5%	Бажаним показником рівня дотаційності місцевого бюджету є його зменшення та забезпечення стабільної фінансової ситуації на місцевому рівні.
Частка заробітної плати у видатках загального фонду місцевого бюджету	40% – 50%	Важливе збільшення частки видатків загального фонду місцевого бюджету на реалізацію соціальних програм та послуг для мешканців, а також забезпечення відповідної рівноваги між видатками на заробітну плату та на інші соціальні потреби регіону.
Частка видатків місцевого бюджету на утримання апарату управління у власних фінансових ресурсах	20% від власних надходжень	Бажаним є зменшення частки видатків місцевого бюджету на утримання апарату управління та ефективне використання бюджетних коштів на розвиток регіонів.
Частка капітальних видатків з місцевого бюджету	10-20%	Найкращим є збільшення частки капітальних видатків з місцевого бюджету та ефективне використання цих коштів на розвиток регіону.

Продовження таблиці 2.1

Видатки на утримання апарату управління на 1-го мешканця	Може бути різним в залежності від розміру населеного пункту, рівня розвитку інфраструктури та кількості адміністративних послуг, що надаються, але не більше 1-2% від загального обсягу видатків місцевого бюджету на рік.	Важливо, щоб такі видатки були ефективно використані та забезпечували належний рівень обслуговування населення.

Джерело: розроблено автором на основі джерел [20]

2.2 Аналіз сучасного стану формування та використання місцевих бюджетів

Україна має децентралізовану систему управління, в якій місцеві бюджети грають важливу роль у розвитку місцевих громад та забезпеченні потреб населення. На сьогодні в Україні існує 1950 місцевих бюджетів (таблиця 2.2).

Найбільшу частку серед місцевих бюджетів України складають бюджети об'єднаних територіальних громад 75,3%. Бюджети сіл складають 11,8%, районні бюджети - 7%. Варто зазанчити, що серед усіх типів місцевих бюджетів відносини із державним бюджетом мають бюджети об'єднаних територіальних громад (97,8%), районні бюджети (87,5%), Обласні бюджети, бюджет АРК (96%), бюджети міст республіканського чи обласного значення (7,6%).

Таблиця 2.2 – Склад та структура місцевих бюджетів в 2022 році

Типи місцевих бюджетів	Всього місцевих бюджетів	%	З них мають взаємовідносини з державним бюджетом	Питома вага взаємодії місцевого та державного бюджетів, %
Обласні бюджети, бюджет АРК	25	1,3	24	96
бюджети міст республіканського/ обласного значення	13	0,6	1	7,6
районні бюджети	136	7	119	87,5

Продовження таблиці 2.2

бюджети ОТГ	1469	75,3	1438	97,8
бюджети районів у містах обласного значення	35	1,8	0	0
бюджети міст районного значення	5	0,2	0	0
бюджети селищ міського типу	38	2	0	0
бюджети сільрад (сіл)	229	11,8	0	0
Разом	1950	100%	1582	81,1

Джерело: розроблено автором на основі [21]

Відповідно до показників становлення та формування місцевих бюджетів структуру місцевого бюджету можна охарактеризувати за доходами та видатками. Доходи місцевих бюджетів можна поділити на дві великі категорії: загальний та спеціальний фонди (рисунок 2.1). Головна мета загального фонду місцевого бюджету полягає у фінансуванні місцевих потреб та забезпеченні ефективного функціонування місцевого самоврядування.

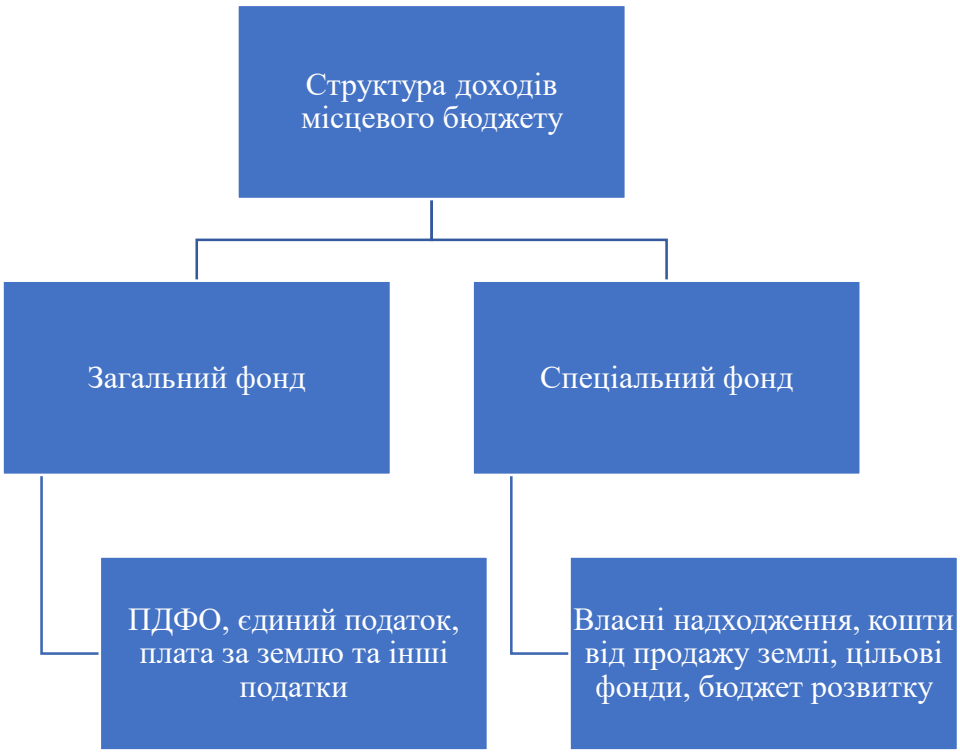

Рисунок 2.1 – Структура доходів місцевого бюджету

Джерело: розроблено автором на основі джерел [20]

Основні доходи загального фонду міцевих бюджетів в Україні наведені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Склад та структура доходів загального фонду місцевих бюджетів України у 2018-2022 роках

Назва	2018	2019	2020	2021	2022	Темп росту 2018-2022
	Млрд грн	Млрд грн	Млрд грн	Млрд грн	Млрд грн	Абсолютне, сума грн
ПДФО	259,9	165,5	126,0	212,2	272,2	12,3
Єдиний податок	29,6	35,3	26,5	46,2	47,2	17,6
Податок на майно	31,2	38,0	27,5	7,8	7,1	-24,1
Акцизний податок	13,7	13,6	15,4	17,8	13,1	-0,6
Надходження плати за адміністративні послуги	3,4	3,3	2,9	3,6	3,3	-0,1
Податок на прибуток підприємств	9,3	10,2	9,7	16	12,2	2,9
Субвенції та дотації	298,9	260,3	160,1	202,0	136,7	-162,9
Всього	646,0	526,2	368,1	505,6	491,8	-154,9

Джерело: розроблено автором на основі [21]

У 2022 році загальний фонд місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) збільшився на 46,2 млрд грн (+13,1 %) порівняно з попереднім роком і склав 398,1 млрд грн.

Порівнюючи 2019 та 2020 роки, у 2020 році відбулось зменшення доходів на 158,1 млрд грн(на 30%), це безумовно пов’язано з пандемією коронавірусу та її впливом на податкові надходження.

Аналізуючи дані таблиці, можна зробити висновок, що найбільшу частку в структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів становить податок на доходи фізичних осіб, так в 2022 році доходи від цього податку становили 272,2 млрд грн(68,4%). Збільшення нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів був

одним з чинників, що сприяв зростанню цього податку, адже з початку 2022 року норматив збільшився з 60% до 64%.

Єдиний податок відіграє значну роль у формуванні місцевих бюджетів, який протягом 5 років зростав, його частка у 2022 році становила 11,8%, а в порівнянні з 2021 роком приріст надходжень був 2,1%. Надходження цього податку зросли завдяки змінам в податковому законодавстві, які надали суб'єктам господарювання з високими доходами можливість перейти на спрощену систему оподаткування, яка передбачає сплату єдиного податку в розмірі 2% замість податку на прибуток (18%) та ПДВ.

Дотації та субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам у 2022 році склали 24,6% (136,7 млрд грн), що на 29% менше ніж було у 2018 році(у 2018 – 298,9 млрд грн).

Розглядаючи загальну структуру доходів загального фонду місцевих бюджетів 2018 року власні надходження складають 46,4%, у 2019 році – 52,9%, у 2020 – 67,6%, у 2021 – 63,4%, а у 2022 – 75,4% (рисунок 2.2)

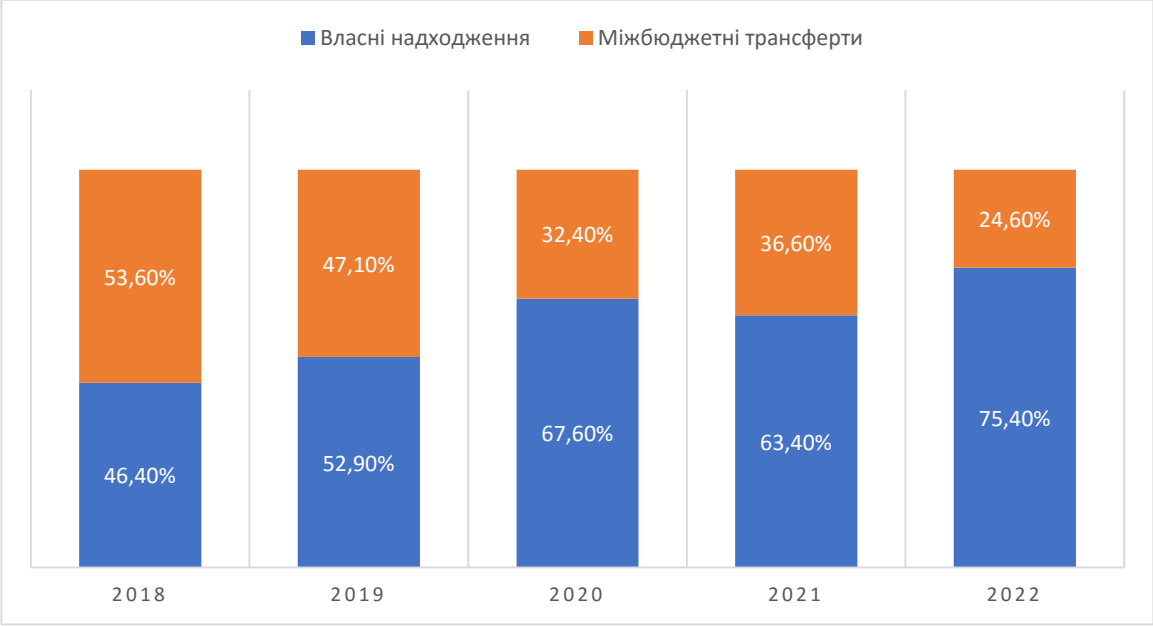

Рисунок 2.2 – Структура надходжень загального фонду місцевих бюджетів 2018-2022 років

Джерело: розроблено автором на основі джерел[20,21,22]

Спеціальний фонд місцевих бюджетів - це окрема частина бюджету місцевої територіальної громади, яка формується за рахунок певних ресурсів з загального фонду місцевого бюджету коштів для фінансування певних видів діяльності. Основна відмінність спеціального фонду місцевого бюджету від загального полягає в тому, що кошти з цього фонду не можуть бути використані на інші потреби, крім визначених на початку його створення. Такий фонд може бути створений для фінансування певних проєктів, науково-дослідних робіт, ремонту і обслуговування доріг та комунальної інфраструктури, розвитку культури та туризму, забезпечення безпеки населення, допомога незахищеним групам населення. (таблиця 2.4).

Розпорядження коштами спеціального фонду місцевого бюджету здійснюється відповідно до законодавства з урахуванням місцевих потреб та пріоритетів. Рішення про видатки коштів із цього фонду приймаються місцевими органами влади.

Таблиця 2.4 – Склад та структура доходів спеціального фонду місцевих бюджетів України у 2018-2022 роках

Назва	2018	2019	2020	2021	2022	Темп росту
	Млрд грн	Млрд грн	Млрд грн	Млрд грн	Млрд грн	Млрд грн
Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	13,0	15,9	24,3	52,7	7,8	-5,2
Інші джерела власних надходжень бюджетних установ	11,4	9,4	7,0	10,7	10,2	-1,2
Надходження для реалізації пункту 33 прикінцеві положення	3,3	0	0	0	0	-3,3
Надходження від плати за послуги що надаються бюджетним установам згідно з законодавством.	7,8	8,1	6,1	8,0	5,0	-2,8

Продовження таблиці 2.4

Екологічний податок	2,1	2,2	2,1	2,0	1,5	-0,6
Кошти від продажу землі	1,4	2	2,0	1,6	2,2	0,8
Надходження коштів пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту	3,3	1,5	1,4	0,6	0,1	-3,2
Кошти від відчуження майна що перебуває у комунальній власності	0,7	1,0	1,4	1,2	0,6	-0,1
Цільові фонди	0,7	0,6	0,5	0,5	0,3	-0,4
Інші доходи	0,4	0,3	0,3	1,5	0,4	0
Всього	44,1	41,0	45,1	78,8	28,1	-16

Джерело: розроблено автором на основі [20]

В спеціальному фонді бюджету створено бюджет розвитку. У таблиці про статті доходів спеціального фонду, включаючи бюджет розвитку, відображається, що на кінець 2021 року найбільшу частку спеціального фонду місцевого бюджету складають субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам – 66, 8% (52,7 млрд грн). Ці субвенції є домінуючою частиною протягом досліджуваного періоду, окрім 2022 року та в середньому по всім рокам становить 43,7%.

Інші джерела власних надходжень бюджетних установ та організацій (в середньому по всім рокам – 22,7%) та надходження від плати за послуги, які надаються бюджетним установам згідно з законодавством (15,7%), є наступними за важливістю позиціями в структурі надходжень спеціального фонду. Податки та інші надходження, що також є складовими спеціального фонду, включають екологічний податок, кошти від продажу землі, надходження коштів пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту та кошти від відчуження майна, що перебуває у комунальній власності і складають 15,7% від загальних надходжень. Отже, головним джерелом формування спеціального фонду місцевих бюджетів є кошти, що надходять

з державного бюджету, тоді як податкові надходження місцевих бюджетів становлять меншу частину фонду.

Реформа децентралізації, що почалася ще у 2014 році, суттєво покращила процес формування та становлення місцевих бюджетів. Станом на 2020 рік в Україні було створено 1469 об’єднаних територіальних громад, які мають реальні повноваження та власні фінансові ресурси, що дає змогу формувати базовий рівень місцевого самоврядування. Фінансовий аспект тут є найголовнішим, адже органи місцевого самоврядування стали більш зацікавленими у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів та пошуку можливостей для їхнього збільшення. Крім того, вони стали активніше прагнути покращити ефективність адміністрування податків і зборів. Тому, можна стверджувати, що завдяки реформі децентралізації дохідна частина місцевих бюджетів значно зросла. Однак, наразі велика частина витрат, пов'язаних із життям територіальних громад, фінансується за рахунок їх власних бюджетів [19].

За 2022 рік доходи загального фонду бюджетів ОТГ (без урахування трансфертів) склали 285,1 млрд грн, що становить 71% від загального обсягу доходів усіх місцевих бюджетів України (рисунок 2.2).

У 2021 році доходи ОТГ становили 247,7 млрд грн, що на 15% менше, ніж було у 2022 році.

Отже, “Перебравши на себе повноваження районного рівня, територіальні громади показали, що здатні ефективно розпоряджатися та нарощувати отримані фінансові ресурси.” [22]

«Приріст доходів загального фонду місцевих бюджетів по окремих областях України становив більше 30%, а саме: Львівська область (+43,2%), Житомирська (+42,0%), Закарпатська (+41,9%), Волинська (+37,7%), Хмельницька (+34,5%), Чернівецька (+33,9%), Івано-Франківська (+31,7%).» [22]

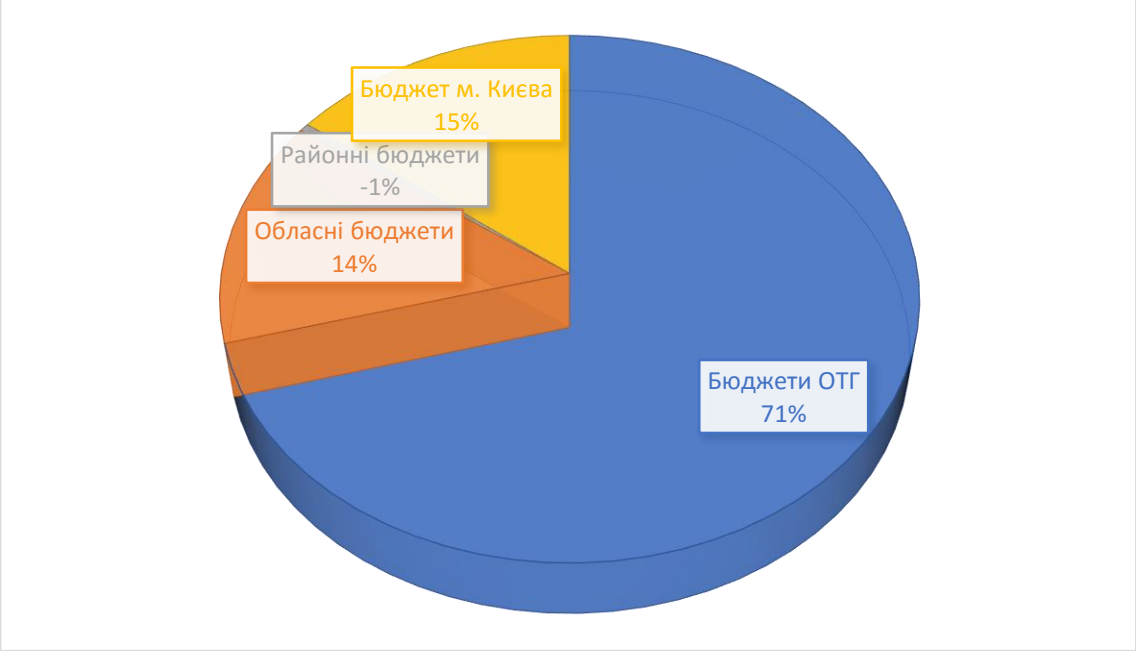

Рисунок 2.2 - Структура доходів загального фонду без урахування трансфертів за рівнями місцевих бюджетів

Джерело: розроблено автором на основі [20]

Навіть попри війну, проведені реформи на місцевому рівні є результативними, і це підтверджується тим, що бюджети територіальних громад демонструють найвищі показники приросту надходжень. Хоча, території, де збройні формування РФ активно проводять бойові дії або які були тимчасово окуповані, зокрема в областях Донецькій, Запорізькій, Луганській, Харківській та Херсонській, мають найнижчі показники доходів загального фонду місцевих бюджетів.

У 2022 р. загальний обсяг видатків місцевих бюджетів становив 484,3 млрд грн, що менше від обсягу видатків 2021 р. на 85,1 млрд грн (-15%). Із загального обсягу видатків видатки загального фонду у 2022 р. становили 62,7 млрд грн, що менше показника 2021р. на 97.8 млрд грн (39%).

Видатки загального фонду місцевих бюджетів у 2018 році становили 450,9 млрд грн, у 2019 році – 442,5 млрд грн, у 2020 – 357,7 млрд грн, у 2021 – 408,8 млрд грн, а у 2022 – 421, 5 млрд грн.

У функціональній структурі видатків місцевих бюджетів 2022 року найбільшу частку складають видатки на освіту – 232,2 млрд грн (48%), що на 7% менше ніж було

у 2021 році (249,1 млрд грн). Проте, у 2021 частка видатків на освіту склала 44% від загального обсягу видатків (рисунок 2.3). На другому місці – видатки на економічну діяльність, які становлять 12,6% від загального обсягу (61,6 млрд грн), що на 46% менше ніж було у 2021 році (112, 3 млрд грн).

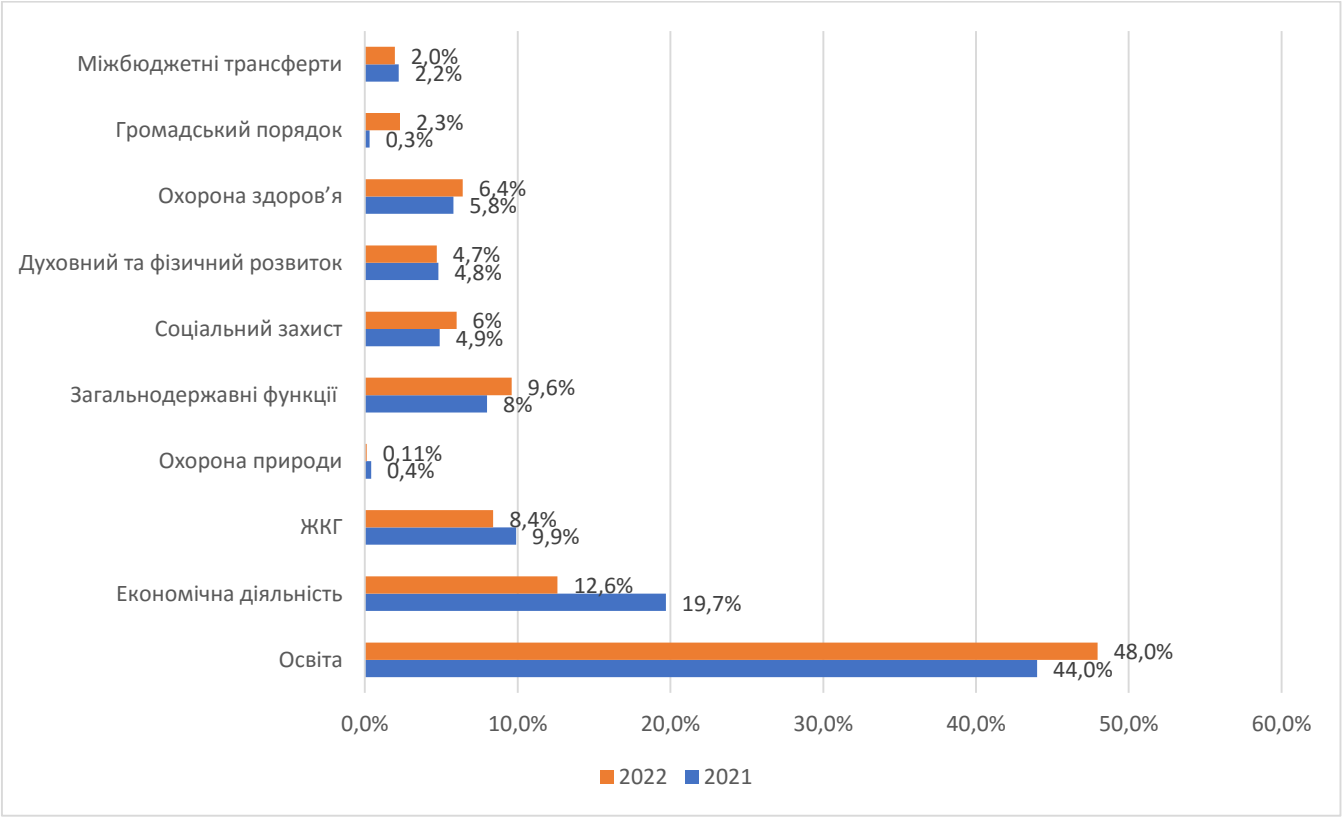

Рисунок 2.3 - Структура видатків місцевих бюджетів у 2021-2022 роках

Джерело: розроблено автором на основі [23]

Також зменшились видатки на охорону природи та здоров'я, житлово-комунальне господарство, загальнодержавні функції, духовний та фізичний розвиток.

У 2022 році на виконання функцій держави буде спрямовано 67,2 млрд грн, що на 22% менше, ніж у 2021 році. Значний вплив децентралізації очевидний при аналізі фінансування державного управління з 2018 по 2022 роки, оскільки видатки значно скорочуються. З 2018 року відбулось зменшення з 209,4 млрд грн до 67,2 млрд грн.

Значно зросли видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу. У 2021 році вони склали 1,7 млрд грн, а в 2022 відповідно 11,1 млрд, тобто на 539%, це, звичайно, пов'язано з воєнним станом на території країни.

Органи місцевого самоврядування використовують видатки загального фонду місцевого бюджету для задоволення різних потреб територіальної громади, таких як реалізація соціальних проектів, розвиток інфраструктури, культурно-масова діяльність, освіта, охорона здоров'я та ін. Ці витрати можуть включати заробітну плату місцевих працівників, закупівлю матеріалів та обладнання, транспортні витрати, споживання електроенергії та інші види витрат.

Витрати із спеціального фонду місцевого бюджету призначення для окремих витрати у межах певної категорії коштів, що виділяються органами місцевого самоврядування з місцевого бюджету. Проте, у 2022 році набрав чинності закон згідно якого можлива передача коштів зі спеціального до загального фонду місцевого бюджету для фінансування нагальних потреб. Отже, у зв’язку з воєнним станом, який має високий пріоритет, органи місцевого самоврядування вирішили створити першочергові видатки та скоротити непершочергові.

Тому, у 2022 році обсяги видатків спеціального фонду скоротились на 60,9% (або на 97,8 млрд грн), порівняно з 2021 роком, а показники загального фонду зросли на 12,7 млрд грн або +3%.

Порівнюючи 2019-2020 роки, можна стверджувати, що у 2020 році відбулося значне зменшення обсягів видатків загального фонду(на 19,2%, або на 84,8 млрд грн), це перед усім є наслідком пандемії коронавірусу та карантину. Проте, у 2021 році видатки загального та спеціального фондів зросли відповідно на 14,2% та 33,3% або на 51,1 млрд грн та 40,2 млрд грн (рисунок 2.4).

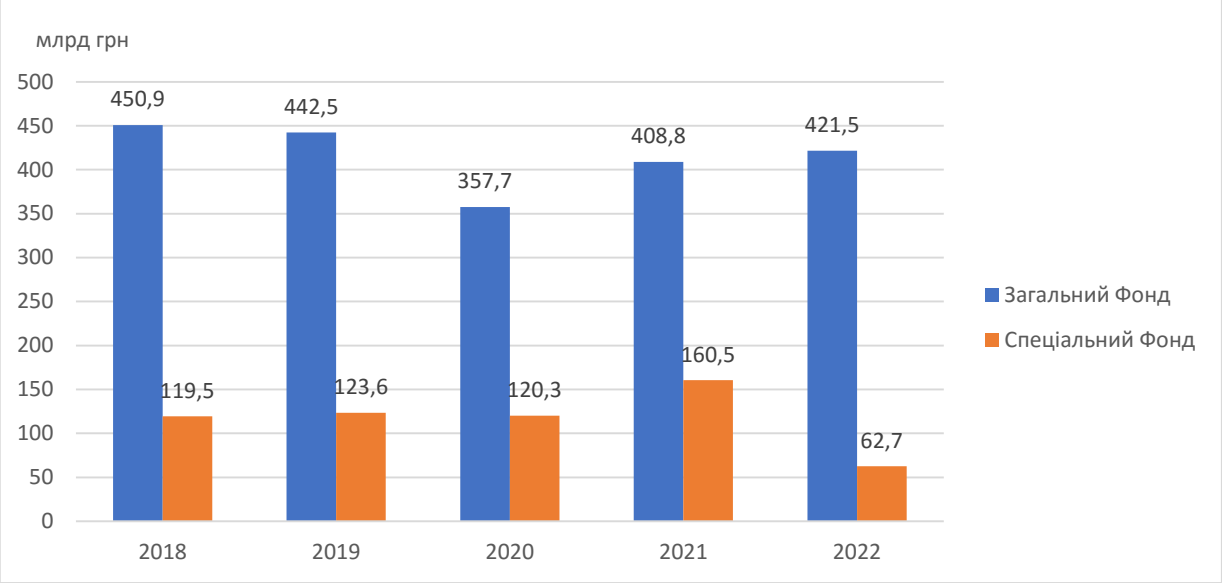

Рисунок 2.4 – Обсяги видатків загального та спеціального фондів

Джерело: розроблено автором на основі [23]

У 2022 р. місцевими бюджетами отримано 137 млрд грн трансфертів із державного бюджету трансфертів, в повному обсязі надійшли:

- Базова дотація – 16,3 млрд грн;
- Освітня субвенція - 96,6 млрд грн;

У 2022 році органи місцевого самоврядування зберегли реверсну дотацію в розмірі 9,3 млрд грн, яка, відповідно до умов воєнного часу, не була перерахована до державного бюджету.

Зменшення обсягів міжбюджетних трансфертів на 66,2 млрд грн у порівнянні з 2021 роком було наслідком їх перегляду та перерозподілу коштів до резервного фонду, який використовується на потреби Збройних Сил України та на заходи протидії збройній агресії Російської Федерації проти України [24].

Кредитування місцевого бюджету може бути необхідними, якщо місцевий бюджет не має достатніх фінансових ресурсів для здійснення необхідних заходів і проектів, таких як розвиток інфраструктури, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та інших сфер.

За функціональною класифікацією кредитування може спрямовуватись на економічну діяльність, житлово-комунальне господарство, соціальний захист та

соціальне забезпечення. Кредитування за 2022 рік становить 928 млн грн по загальному та спеціальному фондам. Кредитування на економічну діяльність склало 930,4 млн грн, а на соціальний захист - -2,2 млн грн, а на освіту - -158,3 тис грн.

Від'ємне значення кредитування місцевих бюджетів означає, що замість отримання коштів у вигляді позик на реалізацію різноманітних проектів та ініціатив, органи місцевого самоврядування повинні повертати раніше отримані кошти у вигляді позик.

Це може статися, якщо органи місцевого самоврядування позичили більше, ніж вони можуть повернути, або якщо відбувається погіршення економічних умов, або інші фактори, які призвели до того, що органи місцевого самоврядування не в змозі виконати свої фінансові зобов'язання. Така ситуація може створити проблеми для органів місцевого самоврядування та призвести до скорочення бюджетних видатків на різні потреби, що може негативно вплинути на розвиток регіону.

Отже, в умовах війни, місцеві бюджети стали дещо нерівноважними та зіткнулися з рядом викликів. В першу чергу, кошти спрямовуються на національну безпеку та заходи правового режиму воєнного стану, а потім на інші статті видатків, такі як оплата праці, соціальні виплати, боргові зобов'язання та комунальні послуги. І вже на третьому місці були інші видатки та надання кредитів. Однак, деякі регіони вже почали повертатися до стану зростання бюджету, звичайно, де це було можливим. Громади показали свою ефективність у розподілі та нарощуванні фінансових ресурсів, а також здатність швидко реагувати на непередбачувані виклики та забезпечувати високий рівень надання послуг в будь-яких умовах, про що свідчать показники місцевих бюджетів.

РОЗДІЛ 3
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

3.1 Проблеми та недоліки фінансування місцевих бюджетів

Місцеві бюджети є ключовим інструментом економічного зростання та розвитку регіонів. Однак, процес формування доходів місцевих бюджетів зустрічає на своєму шляху багато викликів та протиріч. Для ефективного функціонування місцевого самоврядування необхідно забезпечити достатній рівень фінансування, але це може бути складним завданням, в основному, через обмежену кількість джерел доходів та нерівномірний розподіл коштів. Останнім часом дослідження проблем формування дохідної бази місцевих бюджетів є одним з найважливіших для науковців та працівників місцевих органів влади.

Отже, фінансування місцевих бюджетів має проблеми та недоліки, які впливають на ефективність проєктів та програм, спрямованих на розвиток місцевої громади. Можна виділити такі основні проблеми фінансування місцевих бюджетів:

едостатня кількість джерел доходів. Місцеві бюджети мають обмежені джерела надходжень, наслідком чого є нестача коштів для фінансування проєктів і програм. Місцевих податків і зборів недостатньо, місцевих податків є два види(податок на майно та єдиний податок), місцевих зборів, а саме: туристичного збору та збору за місця для паркування транспортних засобів, також недостатньо. Субсидії з державного бюджету можуть залежати від змін у центральному уряді.

ерівномірний розподіл доходів. Розподіл коштів місцевого бюджету може бути нерівним, коли одні регіони отримують менше коштів, ніж інші, або коли фінансування не відповідає потребам місцевої громади.

алежність від центральної влади. Місцеві бюджети, хоча і частково, але залежать від рішень центральної влади, яка може зменшувати або збільшувати доходи місцевих бюджетів відповідно до своїх пріоритетів. Це, зазвичай, призводить до труднощів у плануванні та реалізації проєктів місцевого значення.

евідповідність повноважень, покладених на місцеві органи влади, і виділених коштів на ці цілі. У деяких випадках місцеві органи влади просто можуть не мати достатніх засобів для виконання своїх повноважень, особливо у сферах охорони здоров'я, освіти, культури та соціального захисту.

ідсутність забезпечення ефективного використання коштів. Недостатній контроль, прозорість за використанням коштів та недостатній рівень фінансової грамотності серед відповідальних осіб призводять до того, що гроші витрачаються на другочергові речі, проєкти або послуги.

Відсутність стабільних надходжень до місцевих бюджетів, що гальмує соціально-економічний розвиток регіонів, можна пояснити такими факторами:

- низький рівень обґрунтованості та прогнозованості доходів місцевих бюджетів;
- концентрація фінансових ресурсів у державному бюджеті;
- високий рівень централізації бюджетних ресурсів;
- практика здійснення видатків місцевих бюджетів без належного дохідного забезпечення, що призводить до необхідності дотації місцевих бюджетів.

Децентралізація місцевих бюджетів — це процес передачі більшої частини повноважень і фінансових ресурсів від центрального уряду до органів місцевого самоврядування та автономних органів влади. Цей процес може включати передачу повноважень у сферах оподаткування, податку на прибуток, збору податків, управління майном та нерухомістю, надання державних послуг, розвитку інфраструктури тощо.

Децентралізація місцевих бюджетів підвищує ефективність управління земельними ресурсами та забезпечує найповніше врахування місцевих потреб та

інтересів громадян. Це дає змогу розробляти та реалізовувати програми розвитку на місцевому рівні, забезпечуючи при цьому більш ефективне використання бюджетних коштів та створюючи сприятливі умови для розвитку малого та середнього бізнесу.

Проте, слід зазначити, що виклики децентралізації залишаються актуальними навіть сьогодні. «Фінансовий бік економічної самостійності місцевих органів влади є визначальним» [25].

Досвід використання місцевих податків в Україні підтверджує їх незначну роль у формуванні місцевих бюджетів, що призводить до того, що багато місцевих органів влади не використовують свої повноваження щодо введення таких податків і зборів. В Україні сьогодні існує система надходження доходів до бюджетів, яка характеризується низьким рівнем власних надходжень місцевих бюджетів, що призводить до збільшення обсягів державної допомоги. Надходження від загальнодержавних податків все ще розподіляються між центральними та місцевими органами влади, причому правила розподілу податків встановлюються центром і часто змінюються.

Бюджетна децентралізація України стикається з дотаційністю місцевих бюджетів, що вказує на перебільшену їх централізацію. За останні 10 років в Україні 30-50% доходів місцевих бюджетів складали офіційні трансферти, але 2022 року ця цифра зменшилася у зв’язку з воєнним станом. Незважаючи на те, що доходи місцевих бюджетів зростають, вони, як і раніше, залежать від державного бюджету. А на місцеві бюджети перекладається лише відповідальність.

Проте, найбільше переваг від фінансової децентралізації мають малі та середні міста. Це пов’язано з фактором війни та міграційними процесами в Україні, оскільки швидкий приріст населення є причиною зростання доходів в багатьох містах. Але, у такому випадку мешканці міст не отримують більшого доходу, оскільки бюджет міста витрачається на більшу кількість людей [26].

Російська агресія створила значні виклики для місцевих громад. На місцевому рівні необхідно вирішити багато гуманітарних, громадських, матеріально-технічних

та міграційних проблем, відновити зруйновану інфраструктуру. Всі ці завдання потребують значних фінансових витрат. Проте, зрозуміло, що саме місцеве врядування несе відповідальність за збереження фінансової стійкості громади, а не держава.

Проблемою, яка може мати серйозні наслідки для ефективного функціонування місцевої влади та задоволення потреб місцевого населення, є невідповідність між делегованими повноваженнями місцевої влади та коштами, які виділяються на їх реалізацію. Це, в свою чергу, може проявлятись у неефективності використання бюджетних коштів, збільшенні видатків, невідповідності результатів очікуванням, ризику корупції. Наприклад, якщо будівництво доріг у місті затримується через погане планування або неякісну роботу, це може призвести до збільшення витрат на матеріали, робочу силу та час.

Основну частину доходів місцевих бюджетів складає податок на доходи фізичних осіб, хоча, можна сказати, що цей вид податків є соціально несправедливим.

По-перше, податок на доходи фізичних осіб поширюється на всі доходи, незалежно від можливої різниці в рівнях доходів між різними групами людей. Це означає, що малозабезпечені громадяни платять відносно більше податків, ніж люди з більшим достатком. Тому податок на доходи фізичних осіб може бути несправедливим щодо тих, хто менш здатний отримувати високі доходи. Також, громадяни з високим доходом можуть сплачувати лише символічні суми податків через можливість приховування своїх доходів. Загалом, цей вид податку є регресивним – чим менше людина заробляє – тим більше вона платить.

По-друге, при стягуванні податку на доходи фізичних осіб не враховуються особливі обставини, як в деяких країнах світу, такі як витрати на лікування, освіту, придбання житла тощо. Це може бути несправедливим та викликати певні труднощі для людей невеликим заробітком та вплинути на їх здатність забезпечувати свої власні основні потреби.

По-третє, ставка податку на дохід від інвестицій така сама як і основна ставка податку на дохід(від заробітної плати). Держава не розмежовує різні види доходів. Дохід від інвестицій, а тоді і оподаткування цих доходів, може вплинути на нерівність між багатими та бідними, тому що заробітна плата залежить від кваліфікації та власних зусиль людини. Тому, різні види доходів потребують різного підходу до оподаткування, щоб забезпечити соціальну справедливість. Знову ж таки, за умови однакових ставках оподаткування різні групи населення сплачують різні суми податків, залежно від свого доходу та фінансового стану.

Для забезпечення збільшення надходжень до місцевого бюджету від податку на доходи фізичних осіб необхідно підвищити рівень заробітної плати, вирішити проблему заборгованості виплат, а також поступово ліквідувати тіньову зайнятість, що потребує дій центральних органів виконавчої влади [27].

3.2 Шляхи підвищення ефективності формування та виконання місцевих бюджетів

Як було визначено, формування місцевих бюджетів стикається з багатьма проблемами та недоліками. Протягом останніх 10 років обмежені фінансові можливості місцевої влади призводять до сповільнення демократичних процесів в Україні. Так само проблема розподілу доходів місцевих бюджетів актуальна у зв'язку з відносним характером фінансової самостійності органів місцевого самоврядування країни.

Одними з найсуттєвіших недоліків є залежність місцевого бюджету від міжбюджетних трансфертів та недостатня кількість джерел доходів саме на місцевому рівні. Тому, необхідним є збільшення та законодавче визначення сталих та реальних джерел наповнення місцевих бюджетів власними фінансовими ресурсами. Це може стати реальним за рахунок збільшення видів місцевих податків та зборів, як,

наприклад, в країнах Європейського Союзу. До системи місцевого оподаткування в Україні входять лише податок на майно та єдиний податок, а з місцевих зборів – це збір за паркування транспортних засобів та туристичний збір. [12]. Звичайно, цього недостатньо для належного фінансування місцевих бюджетів. Необхідно створити такий перелік місцевих податків та зборів, який буде забезпечувати достатні кошти для виконання місцевих потреб. Також, при встановленні ставок таких податків і зборів необхідно враховувати фінансові можливості тих, хто їх платить, тобто мешканців певної території.

Запровадження політики розширення власної місцевої дохідної бази може призвести до загального зменшення трансфертів, оскільки самодостатні місцеві бюджети зможуть функціонувати без централізованої допомоги, а отримувати її будуть лише ті, хто справді цього потребує, також враховуючи той фактор, що міжбюджетні трансферти можуть бути непередбачуваними [28].

Оскільки встановлення ставок місцевих податків та зборів та їх мобілізація належать до компетенції органів місцевого самоврядування, вони мають найбільший вплив на обсяги їх надходжень до місцевих бюджетів. Проте, органи місцевого самоврядування не мають повноважень впливати на повноцінне стягнення цих податків, оскільки це належить до компетенції органів державної влади.

Проте, реформа децентралізації залишається на стадії вдосконалення, тому попереду ще досить багато викликів та завдань для реформування системи місцевого самоврядування. У наступних роках слід звернути увагу на адміністрування місцевих податків, оскільки саме цей недосконалий механізм є причиною незначної частки місцевих податків та зборів у місцевому бюджеті. Проблему адміністрування місцевих податків досліджують протягом багатьох років, проте все ще багато питань залишаються без відповіді. Зокрема, у процесі важких соціально-економічних перетворень в Україні виникає необхідність забезпечення самодостатності місцевих бюджетів та вдосконалення економічних і правових відносин у бюджетній системі.

Міжнародні партнери оцінили здатність української центральної та місцевої влади забезпечити функціонування територій навіть у найжорстокіші моменти збройної агресії Росії, тому залучення органів місцевого самоврядування до адміністрування місцевих податків допомогло б громадам краще впоратися з післявоєнними труднощами. Це забезпечить збільшення надходжень до місцевих бюджетів, також завдяки скороченні видатків держави на виконання функцій з адміністрування місцевих податків. Ці кошти можна направити на розвиток інфраструктури, соціальні програми та інші проекти, що покращують якість життя місцевих жителів. Крім того, ефективне місцеве податкове адміністрування сприяє прозорості та відкритості в управлінні місцевими податками, що допомагає підвищити довіру до місцевих органів влади та збільшити інвестиційний потенціал місцевих громад [29].

З метою покращення системи місцевого оподаткування необхідно не тільки збільшити надходження вже існуючих податків і зборів, створивши прозору процедуру їх сплати та зацікавивши місцеві органи влади та самоврядування у розвитку всіх фіскальних можливостей, надаючи їм додаткові повноваження у цій сфері. Необхідно розширити перелік загальнодержавних податків та зборів, що повністю зараховуються до місцевих бюджетів.

Нагальним залишається питання щодо реформування податкових органів та необхідності впровадження дієвих заходів щодо відповідальності платників місцевих податків і зборів, які порушують законодавство, а також організація ефективного механізму контролю та своєчасності сплати податків. Тому, максимальне розширення податкової бази та встановлення оптимальних податкових ставок є ключовою умовою ефективного функціонування податкової системи та зменшення можливості ухилення від сплати податків. Таким чином, встановлення оптимальних податкових ставок, після воєнних дій на території нашої держави означає їх зменшення. Розумний та збалансований підхід зменшення ставки може мати позитивні впливи на економіку.

По-перше, можуть збільшитись споживчі витрати внаслідок зменшення податків, оскільки громадяни будуть мати більше грошей на руках, що може збільшити попит на товари та послуги.

По-друге, зниження податків може збільшити стимули для підприємств і окремих осіб здійснювати більше інвестицій і в більш ризиковані проєкти, таким чином збільшуючи обсяги виробництва, зайнятість і прибутки.

По-третє, ринкова конкуренція може посилитися, оскільки нижчі податки можуть зробити певні галузі чи бізнес-моделі привабливішими. Це може знизити ціни та покращити якість товарів та послуг.

Важливо зазначити, що в випадку, якщо податкові ставки будуть дуже низькими, це призведе до зменшення дохідної частини бюджетів, і результатом буде скорочення видаткової частини та обмеження в фінансуваннях різноманітних програм та фондів. Тому, при розрахунку податкових ставок необхідно враховувати такі фактори як рівень інфляції, рівень економічного розвитку, рівень доходів населення та підприємств.

Потребує вирішення проблема непрозорості у відносинах держави та підприємств у питання сплати податків. Внаслідок великого обсягу неофіційної діяльності та зайнятості, які поза увагою фіскальних органів, залишаються неоподатковувані доходи громадян та незареєстрована підприємницька діяльність суб’єктів малого та середнього підприємництва.

Це також можна оптимізувати за рахунок встановлення такого рівня податків за якого підприємцям набагато краще буде їх сплачувати, ніж приховувати свої доходи. Це дасть змогу бізнесу витрачати більше коштів в капітальні інвестиції та на підвищення заробітних плат працівників, та, безумовно, зменшить рівень корупції. Що, зі свого боку, покращить стан доходів місцевих бюджетів та позитивно позначиться на економіці регіонів та нашої країни в цілому, підвищить якість послуг місцевого самоврядування та рівень життя громадян [30].

Ці необхідні дії та реформи в результаті прокладуть шлях України до процвітання, залучать іноземні інвестиції та створять бездоганний імідж України на міжнародній арені.

3.3 Аналіз досвіду зарубіжних країн у сфері місцевих бюджетів та можливість застосування їх досвіду в Україні

Для успішної інтеграції України до Європейського Союзу необхідно ретельно вивчити законодавство країн Європи та світу. Кожна демократична країна прагне забезпечити належне функціонування місцевого самоврядування. У цьому контексті особливого значення набуває стан фінансово-економічної бази місцевого самоврядування, яке спрямоване на захист інтересів населення країни. Це включає місцеві бюджети, з яких фінансуються майже всі місцеві видатки.

Звичайно, всі країни відрізняються за територіально-адміністративними, етнічними, соціальними та історичними умовами, які визначають характер взаємовідносин між різними рівнями управління в бюджетній сфері. Кожна країна має свої особливості та методи вирішення проблем, пов'язаних з бюджетною системою.

Важливими аспектами державного управління є регулювання міжбюджетних відносин і розподіл ролей між центральними та місцевими органами влади. У більшості країн світу ці проблеми вирішуються законодавчими актами, які визначають механізми фінансової децентралізації та розподілу фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади [31].

За ознаками регулювання міжбюджетних відносин та розподілу ролей між центральною та місцевою владою, А. Буряченко поділяє найбільш розвинені країни на 4 групи (таблиця 3.1).

У 1985 році 47 країн, у тому числі й Україна, приєдналися до Європейської хартії про місцеве самоврядування, а європейські країни розпочали процес

децентралізації. Це призвело до створення на місцях компетентних і самодостатніх центрів прийняття рішень, підконтрольних населенню.

Таблиця 3.1 – Характеристика організації бюджетних систем у світі

Країни-представники	Характеристика
Федеративні держави – Австралія, Канада, США; унітарні – Великобританія та Японія	Значна самостійність регіональної та місцевої влади, що опирається на широкі податкові повноваження.
Країни Північної Європи, а саме Данія, Норвегія, Швеція і Фінляндія	Висока частка участі регіональної та місцевої влади у фінансуванні соціальних витрат.
Федеративні держави Західної Європи, а саме Австрія, Німеччина, Швейцарія	Істотна автономність бюджетів різного рівня разом з розвиненою системою їх взаємодії та співробітництва.
Бельгія, Франція, Греція, Італія, Нідерланди, Португалія, Іспанія	Низький рівень автономності місцевих бюджетів, залежність від центрального бюджету.

Джерело: [32,с. 23]

Крім того, децентралізація передбачає об’єднання фінансових ресурсів на рівні місцевого самоврядування для фінансування делегованих повноважень.

Деякі країни мають високорозвинену систему місцевого самоврядування, яка дозволяє їм успішно реалізовувати соціально-економічні проєкти на місцевому рівні та ефективно розподіляти бюджетні кошти.

Розглянемо особливості формування місцевих бюджетів на прикладі таких країн як США, Канада, Великобританія, Норвегія та Німеччина (таблиця 3.2). У розвинених країнах існують різні моделі централізації фінансової системи. Проте, основним джерелом надходжень до місцевого бюджету, практично у всіх країнах світу, залишається податкові платежі.

Як видно з таблиці, на місцевому рівні збір податків на нерухомість є найбільш поширеним, оскільки є надзвичайно ефективним. Такі податки забезпечують стабільне та передбачуване джерело доходу для громад, оскільки вони залежать від наявності нерухомості, а не від економічних коливань.

Таблиця 3.2 - Особливості формування місцевих бюджетів у країнах світу

Країна	Особливості формування коштів місцевих бюджетів.
США	Органи місцевого самоврядування та адміністративні одиниці Сполучених Штатів мають право самостійно затверджувати та виконувати власні бюджети, які не є частиною федерального бюджету чи бюджету штату. Вони володіють певну самостійність у визначенні розміру бюджету, структури витрат і джерел доходів. Основним джерелом доходів є податкові надходження. Найбільшу частку становить прибутковий податок, який може складати до 75% всіх податкових надходжень в окремих муніципальних утвореннях.
Канада	Місцеві бюджети у Канаді зазвичай створюються муніципалітетами, які включають міста, селища та регіональні ради. Як правило, федеральний уряд не забезпечує фінансування муніципалітетів. Основним джерелом доходів місцевих бюджетів у Канаді є місцеві податки(податок на нерухомість, податок на землю, податок на продаж) – 50% , плата за воду, провінційні та федеральні трансферти, (дивіденди) від державних суб'єктів господарювання. Багато муніципалітетів проводять публічні збори та громадські слухання, щоб залучити мешканців до процесу складання бюджету та встановлення пріоритетів.
Великобританія	Місцева влада має три основних джерела доходів: державні гранти, місцевий податок(податок на нерухомість та утилізація відходів), бізнес-тарифи. В цілому, 50% складають місцеві податки, 23% - державні гранти, 27%-тарифи для бізнесу.
Норвегія	Кожен муніципалітет має свій муніципальний бюджет, який базується на багаторічному плані розвитку муніципалітету. Сектор місцевого самоврядування фінансується за рахунок податкових надходжень, дотацій (субсидій) від держави та платежів і зборів користувачів від жителів. Більшість доходів надходить із податкових надходжень і загальної субсидії від держави. Основна частина податкових надходжень сектору місцевого самоврядування – це частка податку на звичайні доходи та майно окремих платників податків.
Німеччина	Джерела доходів місцевого самоврядування, визначені землею (Land), значно відрізняються від однієї території до іншої, однак, вони зазвичай включають як обов'язкові, так і додаткові платежі. Місцеві бюджети формуються за рахунок місцевих податків, зборів і державних дотацій. Основним джерелом доходу для муніципалітетів є місцевий податок на майно, або «Grundsteuer», який базується на вартості нерухомості в муніципалітеті. Інші місцеві податки можуть включати податки на підприємства, розваги та проживання в готелях.

Джерело: розроблено автором на основі [33,34,35,36,37]

Також, податки на майно пропорційні. Тобто, сума залежить від вартості майна. Це означає, що власники дорожчої власності сплачують більше податків, ніж власники дешевшої власності, що сприяє більшій справедливості.

Податки на нерухомість іноді стягуються, щоб спонукати власників власності до певних дій, таких як утримання зелених насаджень, ремонт чи покращення власності. Податок на нерухомість також є зручним для адміністрування, оскільки майно є фізичним об'єктом, який можна оцінити, перевірити та контролювати.

В середньому ставка податку на нерухомість становить 0,5-3%, проте для кожного муніципалітету вона визначається окремо. В усіх досліджуваних країнах базою оподаткування є вартість нерухомості, проте ставка відрізняється. В Україні ж базою оподаткування є загальна площа нерухомості. Підхід до оподаткування нерухомості у вигляді її вартості є кращим, оскільки за таких умов можна врахувати різні фактори, зокрема стан об’єкту, його розташування, наявність інфраструктури поруч тощо. Це позитивно впливає на розмір податкових надходжень та сприяє досягненню соціальної справедливості, до якої ми прагнемо [38].

Україна може скористатись зарубіжним досвідом у впровадженні податків на майно для покращення своєї фінансової системи. Цей досвід включає найкращі практики встановлення ставок податків, збору та обробки даних про податок на майно, а також механізмів контролю та моніторингу. Зарубіжний досвід допоможе українському уряду зрозуміти, як ефективно застосовувати податок на нерухомість, як забезпечити суспільне визнання податку на майно та прийнятне впровадження.

Незважаючи на те, що іноземний досвід податку на прибуток відрізняється від країни до країни, є деякі загальні підходи та тенденції, які можуть бути корисними для вивчення.

Одним із найпоширеніших підходів є прогресивне оподаткування, за якого вищий рівень доходу обумовлюється вищими податковими ставками. Це означає, що люди з вищими доходами платять більше податків на свої доходи. Наприклад, у Сполучених Штатах існує федеральна прогресивна система оподаткування, яка визначає податкові ставки на основі доходу, у Канаді та Великобританії також діють подібні системи. У Канаді федеральний податок на особистий дохід залежить від самих доходів, ставка податку в межах 15-33%. Якщо дохід менше визначеної законом

суми, то податок не стягується взагалі. У Норвегії існує базова ставка - 23%, до якої додаються прогресивні ставки, які залежать від доходу. У Великобританії величина податку може сягати навіть 45% від доходу.

Інші країни можуть мати єдину ставку податку, де ставка податку є однаковою для всіх доходів, незалежно від рівня доходу. Цей підхід використовується в таких країнах, як Швейцарія, Сінгапур та Індонезія.

Крім того, популярним у країнах світу є податок на паркування. Такі податки можуть бути введені як додаткове джерело доходів для органів місцевого самоврядування, а також як засіб зниження навантаження на дорожню інфраструктуру та підвищення стимулів до використання альтернативних видів транспорту.

У США податки на паркування встановлюються місцевими органами влади. У деяких містах такі податки стягуються за допомогою лічильників паркування з оплатою монетами або кредитними картками. В інших містах плату за паркування можна сплатити через мобільні програми або на сайтах міської влади. Сума податку зазвичай розраховується шляхом множення плати за паркування на ставку податку на паркування. Податкові ставки змінюються залежно від штату [39].

У Бельгії взагалі немає безкоштовних місць для паркування, практично скрізь стягується погодинна оплата за паркування. Кожен муніципалітет встановлює свої правила та ставки для податку на паркування. В цілому, за рік кожен громадянин платить 250-450 євро податку на паркування [40].

У кожній цивілізованій країні світу громадяни платять за паркування, вартість, звичайно, відрізняється в залежності від району, наприклад, в центрі вартість буде значно вища, ніж в спальних районах. У Празі для того, щоб припаркувати атомобіль біля дому необхідно купити дозвіл, який коштує до 7000 крон, таку ціну треба платити щорічно.

Україна має досить розвинену мережу платних стоянок, які зазвичай знаходяться в центральних частинах міст та на околицях більших населених пунктів.

Що стосується невеликих міст- тут, в основному, автомобілі паркують хаотично, тому проблема паркування автомобілів є однією з основних проблем наших міст. В нашій країні існує збір за місця для паркування транспортних засобів, проте його ставка становить всього 0,075 %, та стягується він лише на майданчиках платного паркування [41].

Звичайно, жодній владі в будь-якому місті світу досі не вдалося забезпечити достатню кількість місць для паркування всіх транспортних засобів мешканців.

Тому, в Україні ефективним інструментом збільшення надходжень до місцевих бюджетів та регулювання використання транспорту у містах може стати запровадження плати за паркування не лише на платних майданчиках.

Однак перед його реалізацією слід врахувати деякі деталі. Наприклад, важливо встановити плату за паркування, яка було б конкурентоспроможною і не лягала важким тягарем на громадян. Також необхідно розробити ефективні системи збирання та контролю податків для запобігання ухилення від сплати податків та забезпечення цільового використання коштів.

Можна зробити висновок, що нам необхідно дослідити та запозичити досвід стягування податків на паркування в зарубіжних країнах. У більшості країн світу вже успішно впроваджено системи стягування плати за паркування, які допомагають зменшити затори на дорогах, підвищити ефективність використання міського простору та збільшити доходи бюджету.

Встановлення більшої плати за паркування, особливо в центральних районах міст, стимулюватиме громадян користуватися громадським транспортом або залишатиме свої автомобілі за межами центральної частини, де можна встановити нижчу ставку податку, що також розвантажить місто.

Тому запозичення досвіду збору плати за паркування у зарубіжних країнах може бути корисним для українських міст та сприяти покращенню управління міським простором, зменшенню завантаженості доріг та збільшенню доходів бюджету.

Отже, аналіз досвіду зарубіжних країн у сфері місцевих бюджетів може бути цікавим та корисним для підвищення фінансової децентралізації в Україні та ефективного управління місцевими ресурсами. Досвід проаналізованих країн свідчить про те, що у розвинених країнах провідне місце у формуванні місцевих бюджетів займають саме місцеві податки та збори, які необхідно удосконалювати в нашій країні.

ВИСНОВКИ

Провівши детальне дослідження теоретичних та практичних основ формування та виконання місцевих бюджетів в Україні було зроблено ряд наступних висновків.

Від якості формування ресурсів місцевих бюджетів залежить сталий розвиток регіонів в умовах сучасного розвитку економіки та фінансів. У ході дослідження було визначено, що в науці немає загальноприйнятого визначення доходів місцевих бюджетів, існують різні підходи та трактування цієї категорії залежно від поглядів науковців. Загалом, місцеві бюджети формуються шляхом збору коштів з різних джерел і використовуються для забезпечення функцій місцевих органів влади. Ці джерела можуть включати власні ресурси, перерозподілені державою кошти та позичені фінансові ресурси. У формуванні місцевих бюджетів також враховуються принципи автономії, гармонійного розвитку територій, збалансованості, стимулювання, відповідальності, цільового використання бюджетних коштів, субсидіарності та прозорості.

Нормативно-правове забезпечення місцевих бюджетів в Україні є ключовим фактором управління фінансовими ресурсами на місцевому рівні та визначає джерела доходів, з яких формується бюджетна основа місцевих громад. Це можуть бути податки, збори, дотації та інші доходи, які встановлюються законодавством. Також, Нормативно-правові норми, що стосуються виконання місцевих бюджетів, також визначають правила та вимоги, які регулюють процедури складання, затвердження, виконання та звітності щодо бюджетів місцевих громад.

Одним із завдань роботи був аналіз становлення місцевих бюджетів в Україні. Під час формування місцевого бюджету України фінансові ресурси та бюджетні повноваження були розподілені між центральними та місцевими органами влади.

Реформування місцевих бюджетів в Україні – складний процес, який відбувається в рамках загальної децентралізації та становлення засад демократичного управління.

Важливою складовою у формування місцевих бюджетів є визначення основних показників та індикаторів, що є значним інструментом для оцінки фінансового стану та розвитку місцевих громад. За показниками доходів і видатків місцевого бюджету можна оцінити обсяг і структуру фінансових ресурсів та напрямок витрачання коштів на розвиток інфраструктури, соціальне обслуговування та інші потреби громади. Важливим індикатором є рівень дотаційності місцевого бюджету. Він відображає залежність від центрального бюджету та здатність місцевих бюджетів формувати свої власні ресурси.

Аналіз поточного стану формування та використання місцевих бюджетів вказує на декілька ключових аспектів. Найбільшу питому вагу в ресурсах місцевих бюджетів складають податкові надходження, частка яких у загальних доходах бюджету з кожним роком зростає. Частка дотацій і субсидій з державного бюджету, навпаки, з кожним роком стає меншою. Як наслідок, досягнуто певного прогресу в удосконаленні процесу формування та використання місцевих бюджетів. Дослідивши видаткові складові місцевих бюджетів, можна зробити висновок, що найбільша частка коштів загального бюджету витрачається на освіту, економічну діяльність, загальнодержавні функції, житлово-комунальне господарство. Тому видатки з місцевого бюджету спрямовуються на реалізацію різноманітних програм та проєктів, які сприяють розвитку та покращенню життя територіальної громади.

Аналіз проблем і недоліків місцевих бюджетних фінансів дозволив зробити кілька важливих висновків. Однією з головних проблем є недостатність доходів місцевих бюджетів. Існує також нагальна потреба у підвищенні фінансової самостійності місцевих громад. Залежність від центрального уряду у питаннях фінансування та розподілу ресурсів обмежує можливості місцевої влади. Слід також звернути увагу на нерівномірний розподіл фінансових ресурсів між регіонами і

громадами та високий рівень оподаткування доходів, що може перешкоджати стимулюванню економічної активності.

Існує декілька шляхів подолання проблем щодо формування та виконання місцевих бюджетів. Це може бути покращення податкового адміністрування, розширення джерел доходів, ефективне управління видатками. Можливе також зменшення податкового навантаження з метою стимулювання економічної активності, зниження тіньової економіки, збільшення споживчого попиту та залучення інвестицій.

У ході виконання роботи було проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо формування та виконання місцевих бюджетів. Багато зарубіжних країн вже успішно реалізували моделі децентралізації та перерозподілу повноважень між центральною та місцевою владою. Зарубіжний досвід свідчить про важливість розширення джерел доходів місцевих бюджетів. Україна може перейняти досвід інших країн щодо розширення джерел доходів та зменшення залежності від дотацій центрального уряду.

Отже, враховуючи дані проблеми та шляхи їх подолання, важливо зазначити, що уряду та місцевим органам влади слід продовжувати працювати в напрямку реформ децентралізації з метою покращення формування та виконання місцевих бюджетів. Це сприятиме покращенню рівня життя населення, розвитку місцевих громад, та створенню сприятливих умов для економічного зростання нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

апонюк М. А., Буряченко А. Є. Місцеві фінанси: курс лекцій. Київ: КНЕУ, 2011. 646 с.

юджетний кодекс України. Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (Дата звернення: 28.03.2023).

ириленко О. П. Місцеві фінанси: підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2014. 448 с.

едосов В. Бюджетний менеджмент: підручник. Київ: КНЕУ, 2004. 864 с.

лизнюк О. С., Губерська Н. Л., Музика О. А., Усенко Р. А. Місцеві фінанси в Україні: правове регулювання: навч. посібник. Київ: Дакор; КНТ, 2007. 311 с.

ечко П. К., Ролінський О. В. Місцеві фінанси: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.

асилик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2003. 416 с.

ісцевий бюджет і фінансове забезпечення об’єднаної територіальної громади: навч. посібник /Васильєва, Н. В., Гринчук, Н. М., Дерун, Т. М., Куйбіда, В. С., Ткачук А. Ф. Київ: 2017. 119 с.

онституція України: Затверджена ВРУ 28.06.96 IV 254/96-ВР. URL:

р

ро Державний бюджет України на 2023 рік. Закон України за станом на 21.03.2023 № 2992-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text. (Дата звернення: 29.03.2023).

одатковий кодекс України від 2 грудня 2010 року. Офіційний веб-сайт В

м’янишин, В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.

аршук, Л. М., Матяш, О. О., Репа, Н. С. Децентралізація влади та формування місцевих бюджетів в Україні. Молодий вчений. 2016. № 5. С. 103-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_5_29. (Дата звернення:29.03.2023).

осарєва І.П Сукрушева Г.О Войнов Д.В. Етапи становлення та сутність місцевих бюджетів в Україні. Гроші, фінанси і кредит. 2019. № 35. С. 394–398.

атковська, Т. А., Гнатовська, А. І. "Правовий статус суб'єктів виконання місцевих бюджетів за доходами: монографія." Одеса: Фенікс, 2014. 226 с.

ириленко, О.П. Муніципальні фінанси: навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2015. 360 с.

ро правовий режим воєнного стану. Закон України за станом на 13.12.2022. . (Дата звернення: 14.04.2023).

н

ержавний веб-портал бюджету для громадян. URL: https://openbudget.gov.ua/ (Дата звернення:14.04.2023).

рядовий портал. [Електронний ресурс]. URL: https://www.kmu.gov.ua/. (Дата звернення: 15.04.2023)

фіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk. (Дата звернення:15.04.2023).

фіційний сайт «Децентралізація». URL: https://decentralization.gov.ua/. (Дата звернення:15.04.2023)

24. Публічний звіт Голови Казначейства Тетяни Слюз про підсумки діяльності Державної казначейської служби України за 2022 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_kazna_2022.pdf. (Дата звернення:15.04.2023)

25. Підхомний, О. М., Журба, О. Ю. Проблеми забезпечення та шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів. Молодий вчений. 2017. № 10. С. 996-1000. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_10_226. (Дата звернення:15.04.2023)

о

с

т

і

26. Калачова, Г., Ярощук, О. Бюджетна децентралізація: життя або смерть великих і малих українських міст. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2016/11/17/611463/. (Дата звернення: 10.05.2023)
27. Борох, Н. М. Шляхи вдосконалення механізму поповнення дохідної частини місцевих бюджетів України в кризовий період економіки. Бізнес Інформ. 2014. № 6. С. 55-56.
28. Раделицький, Ю. О. Проблеми наповнення місцевих бюджетів в Україні в контексті фінансової децентралізації. Світ фінансів. 2017. Вип. 2. С. 29-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2017_2_5. (Дата звернення: 10.05.2023)
29. Дутова, Н. В., Лесік, Є. С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. Економіка і організація управління. 2019. Вип. 1. С. 43-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2019_1_7. (Дата звернення: 12.05.2023)
30. Татарин, Н. Б., Войтович, В. В. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 11. С. 159-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_11_37. (Дата звернення: 12.05.2023)
31. Костирко, Л.А., Велентейчик, Н.Ю. Механізм регулювання міжбюджетних відносин в Україні: пріоритети, інструменти, перспективи. Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2016. 280 с.
32. Буряченко, А. "Функціональна децентралізація та вдосконалення системи бюджетних відносин." Фінанси України. 2014. № 2. С. 19-29.
33. Савчук О. Бюджетний процес США. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційнодослідницьким центром на запит народного депутатаУкраїни. URL: https://parlament.org.ua/wp-

content/uploads/2016/12/Byudzhetnyj-protses-SSHA.pdf. (Дата звернення: 12.05.2023)

34. Institutional Framework Assessment: Canadian Municipalities. URL: https://www.greatersudbury.ca/city-hall/budget-and-finance/pdf-documents/institutional-framework-assessment-canadian-municipalities/. (Дата звернення: 13.05.2023)
35. Local government funding in England. Institute for Government. URL: https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainer/local-government-funding-england. (Дата звернення: 13.05.2023)
36. Гвазава, Н.Г. Місцеві бюджети та міжбюджетні відносини в зарубіжних країнах. Держава та регіони. Серія "Державне управління". 2012. №3(39), 108-112.
37. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. MUNICIPAL FINANCES AND MUNICIPAL FINANCIAL EQUALISATION IN GERMANY. URL: https://www.reformgestaltung.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/GIZ_Standard_A4_hoch_EN_kommunFinanzausgl_web.pdf. (Дата звернення: 13.05.2023)
38. Дума, В. Л. Міжнародний досвід формування бюджетного потенціалу місцевих фінансів. Науковий вісник Мукачівського державного університету. 2017. Серія "Економіка", Вип. 13, 1093-1099.
39. Todd Litman. Parking Taxes Evaluating Options and Impacts 29 August 2013. URL: https://www.vtpi.org/parking_tax.pdf. (Дата звернення: 13.05.2023)
40. New tax on parking spaces in the Brussels Region. URL: https://news.pwc.be/new-tax-parking-spaces-brussels-region/. (Дата звернення: 14.05.2023)

ро внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році: Закон України за станом 20.12.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1791-19#Text. (Дата звернення: 14.05.2023)

(Дата звернення: 14.04.2023)